

“ครูผู้หญิง” ผู้นำความทันสมัยสู่ชายขอบ*

ฉลาดชาย รมิตานนท์

ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ท่านอาจารย์สวาท รัตนวราหท่านเป็น “ครู” และ “อาจารย์” ของผม “ครู” แปลว่าผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ส่วน “อาจารย์” แปลว่า ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ เป็นคำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อบุคคลเพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง จะสังเกตเห็นได้ว่า “ครู” เป็นคำที่ให้ความหมายพิเศษกว่าอาจารย์ตรงที่เป็นผู้ทำหน้าที่ทั้งสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ให้กับ “ศิษย์” ซึ่งคำว่า “ศิษย์” เองก็มีความหมายพิเศษและลึกซึ้ง กล่าวคือ หมายถึง ผู้ศึกษาเล่าเรียนหรือผู้เยาว์วัยซึ่งอยู่ในความดูแลคุ้มครองของอาจารย์ เช่น “ศิษย์มีครู” เป็นสำนวนที่บอกความหมายว่า “คนเก่งที่มีครู” จริงอยู่แม้ศรีปราชญ์จะเขียนเป็นคำกลอนลือลั่นมานานแล้วว่า “ครุณีนี้นี้เป็นพยานเราก็คิษย์อาจารย์หนึ่งบ้าง...” แต่ว่าหลาย ๆ คนรวมทั้งผมด้วย ยังถือว่าถึงเราจะไม่เก่งกาจเป็นราชบัณฑิตย์ แต่เราก็เป็น “ศิษย์มีครู...มีอาจารย์” เหมือนกัน...ครูและอาจารย์ของผมคนหนึ่งที่ผมรำลึกถึงตลอดไปตราบเท่าที่ลมหายใจยังไม่สิ้นคือ “ครู” หรือ “อาจารย์สวาท”

เมื่อประมาณห้าสิบกว่าปีมาแล้ว คือช่วงประมาณพุทธศักราชที่ 2490 เศษ ๆ ผมเรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนประจำจังหวัดชาย (สำหรับนักเรียนชายสายสามัญโดยเฉพาะ) จังหวัดนครพนมชื่อโรงเรียนปิยะมหาราชาลัย สมัยโน้นถือว่าไกลสุดกู่ ซึ่งก็ไกลจริง ๆ คิดชายแดนลาวตรงข้ามกับเมืองท่าแขก เมืองหลวงของแขวงคำม่วน ถ้าเดินทางไปจากกรุงเทพฯต้องขึ้นรถด่วนออกจากสถานีหัวลำโพงประมาณบ่ายสาม โมงค้างคืนในรถไฟถึงปลายทางที่อุดรธานีประมาณ 7 โมงเช้าแล้วต่อรถยนต์เที่ยว 8 โมงเช้า ถึงนครพนมประมาณ 2 ทุ่ม!

ผมไม่ใช่คนนครพนมโดยกำเนิดแต่ย้ายตามพ่อชื่อ ฉลอง รมิตานนท์ ซึ่งถูกย้ายไปเป็นปลัดจังหวัดที่นั่นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2490 ส่วนแม่ชื่อ เดิมสุข นามสกุลเดิม จันทพิมพะ เป็นพยาบาลและเป็นพี่สาวของ ร.จันทพิมพะ นักเขียนหญิงคนสำคัญคนหนึ่งของไทยรุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และ “พิมพา” นักแปลฝีมือระดับครูของวงการแปลก็ว่าได้

ในเวลานั้นลาวยังเป็นดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส คนที่พอจะมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์อยู่บ้างก็น่าจะนึกออกว่ายุคสมัยที่ผมว่านี้ ผมถือว่าเป็นยุคที่ประเทศไทยเผชิญหน้ากับลัทธิอาณานิคมตะวันตกระลอกสอง สมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามเรื่องอำนาจ และเคยนำประเทศไทยเข้าเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองและดำเนินนโยบายชาตินิยมแบบ “ข้าม

---

* ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือที่ระลึกพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงสวาท รัตนวราห วันที่ 19 มกราคม 2553, จ.เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์, น. 53-57 (เปลี่ยนชื่อโดยเดิมคำว่า “ผู้หญิง” เข้าไปหลังคำว่า “ครู”)

โจงไปสู่แคว้นแดนไทย” ยึดดินแดนพระตะบอง เสียมราฐ สุรินทร์ ศรีโสภณของเขมรและล้านช้าง จำปา ลักของลาวซึ่งฝรั่งเศสถือว่าเป็นเมืองขึ้นของเขา หลังจากญี่ปุ่น เขอร์มัน และอิตาลีแพ้สงครามฯ ไทยก็ตกเป็นผู้แพ้ไปด้วย ต้องออกจากดินแดนที่ยึดเอาไว้ รวมทั้งเชียงตุงที่อังกฤษถือว่าเป็นส่วน หนึ่งของพม่าอาณานิคมของเขาด้วย แม่น้ำโจงจึงเป็นเส้นแบ่งเขตแดนด้านราชอาณาจักรลาวกับ ไทย ดังนั้นในเดือน ใจดังกล่าวจังหวัดนครพนมจึงเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ กล่าวคือต้องพยายามยันฝรั่งเศสไว้ พร้อมกันนั้นก็ต้องแสดงให้ “คนลาว” ซึ่งเป็นคนท้องถิ่นของ นครพนมและภาคอีสานผู้ที่กลายเป็นประชากรของประเทศไทยไปแล้วเห็นว่า การเป็น “คนไทย” นั้นสุขสบายมีความเจริญก้าวหน้ากว่า “คนลาวฝั่งซ้าย” ผู้ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสพระธาตุพนมก็ถูก ทำให้สูงกว่า สวยกว่า ใหญ่กว่า ศักดิ์สิทธิ์กว่าพระธาตุต่าง ๆ ในเขตประเทศลาว.....พ่อผมถูกย้ายไป อยู่ที่นั่นเพราะพูดภาษาฝรั่งเศสได้คล่องแคล่วเนื่องจากจบจากโรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกภาษา ฝรั่งเศส

เมื่อผมมองย้อนกลับไปผมจึงไม่แปลกใจที่รำลึกได้ว่า ท่านอาจารย์สาวาท เมื่อท่านต้องย้าย ติดตามสามีของท่าน ไปอยู่จังหวัดนั้น ท่านจึงเป็นผู้มีบทบาทร่วมสำคัญอย่างยิ่งขุดในกระบวนการ ทำให้ “ลาว” เป็น “ไทย” และ “ไทย” ก้าวสู่ความทันสมัย ซึ่ง “ความรู้” เป็นเงื่อนไขสำคัญของ กระบวนการที่ว่านี้.....

โรงเรียนแรกที่ผมเข้าสู่กระบวนการปรับเปลี่ยนนครพนมและประเทศไทยให้ทันสมัยคือ โรงเรียนอนุบาลประจำจังหวัด ผมขอเน้นที่โรงเรียนอนุบาล! ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นเรื่องปกติ ธรรมดาแต่ถ้าคิดดูว่าหกสิบกว่าปีมาแล้ว และที่จังหวัดนครพนม ดินแดนชายขอบของชายขอบของ ประเทศไทยมีโรงเรียนอนุบาล! ตัวอาคาร สถาปัตยกรรมก็เป็นสถาปัตยกรรมแบบทันสมัยก่ออิฐ ถือปูน รูปทรงแบบที่เป็นตราประจำของเครื่องแบบนักเรียนอนุบาลที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน มีห้อง ครัวใหญ่ มีห้องพัสดุ มีห้องเรียน ห้องกินข้าว ห้องนอนกลางวัน ห้องอาบน้ำและห้องน้ำ โรงครัว แบบ “ทันสมัย” ทั้งสิ้น การเรียนนอกจากสอนให้อ่าน ก.ไก่ ข.ไข่ แล้ว วิธีการสอนและอุปกรณ์การ สอนก็ทันสมัยอย่างไม่น่าเชื่อ นักเรียนเรียนไป เล่นเกมส์ไป เช่น การนำบล็อกไม้สี ต่าง ๆ ทรงต่าง ๆ มาต่อเป็นรูป เรียนร้องเพลง เดินระบำประกอบดนตรี .....มีเปียโนสีด้ามัน ปลายอยู่หลังหนึ่งด้วย การทำโทษด้วยการตี หรือวิธีการรุนแรงไม่มี การจัดภูมิทัศน์ก็ทันสมัย มี สนามเด็กเล่น อุปกรณ์ครบครัน ชิงช้า ไม้ลื่น ไม้กระดกและป้อทราย ในห้องเล่นมีม้าไม้โยกทาสี สวยงามหลายตัวจนเล่นกันไม่หมด กินข้าวกลางวันแล้วนอนพักผ่อนตื่นขึ้นมา อาบน้ำทาแป้ง แต่งตัว กินของว่างแล้วก็ร้องเพลง เล่นเกมส์ต่าง ๆ ก่อนกลับบ้าน ... เด็กนักเรียนคือลูกข้าราชการ ระดับหัวหน้าหน่วยงาน ลูก ครู และพ่อค้าหบดี ส่วนลูกชาวบ้านทั่วไป ครอบครัวไม่มีปัญญาส่ง ลูกมาเรียน

ผมได้รับโอกาสเป็นศิษย์ท่านอาจารย์สวาทก็ปลาย ๆ พุทธศวรรษที่ 2490 แล้ว ผมจำปี พ.ศ.ที่ท่านไปรับราชการที่โรงเรียนประจำจังหวัดชาย ซึ่งมีชื่อว่า “ปิยะมหาราชาลัย” ไม่ได้ โดยนัยของชื่อของโรงเรียนก็แสดงถึงกระบวนการทำลาวให้เป็นไทยอย่างที่ผมว่าไปแล้ว เพราะนักเรียนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยกรุงเทพฯ ซึ่งถูกสร้างให้เป็นภาษากลาง ภาษาราชการกันไม่ได้ หรือพูดได้ แต่ก็ถูกตำหนิว่าพูดไม่ชัด จะให้พูดชัดได้ยังไง ในเมื่อนอกห้องเรียนเราก้ “เว้าลาว” กัน แถมคุณครูอีกหลายคนก็พูดไม่ชัดเหมือนกัน

จริงอยู่ระบบราชการและข้าราชการต่างล้วนเป็นกลไกของกระบวนการทำลาวให้เป็นไทย และทำไทยให้ทันสมัยเพื่อประชันขันแข่งกับฝรั่งเศสและลาวที่เริ่มเกิดมีขบวนการชาตินิยมและขยายเป็นสงครามกู้เอกราชแล้ว พ่อผมซึ่งในตอนนั้นก็เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนแม่ซึ่งเป็นนางพยาบาลก็เป็นส่วนหนึ่งของโรงพยาบาลประจำจังหวัดที่นำเอาระบบสุขภาพอนามัยทันสมัยแบบตะวันตกไปสถาปนา ณ ที่นั่นด้วย ส่วนภาพตัวแทนของความเป็นไทยและความทันสมัยที่ระบบการศึกษาในดินแดนชายขอบแห่งนั้น ได้ท่านอาจารย์สวาทเป็นผู้นำเสนอและสถาปนาในสาขาและการรับรู้ของนักเรียนอย่างมีพลังและมีรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้นอีกระดับหนึ่ง การที่ท่านมาสอนในโรงเรียนปิยะมหาราชาลัยเป็นปรากฏการณ์ใหญ่ที่เล่าขานกันทั้งโรงเรียนและจังหวัดว่า เรามีอาจารย์ระดับปริญญาจบการศึกษาเป็นอักษรศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเลยทีเดียว (ผมเองในตอนนั้นก็ไม่รู้ถึงความสำคัญข้อนี้) ดังนั้นเมื่อท่านมาสอนเราจึงเรียกท่านว่า “อาจารย์สวาท” เช่นเดียวกับที่เราเรียกครูใหญ่ว่า “อาจารย์” ท่านชื่อ เหวง ศิริรัตน์ ตกลงเรามีอาจารย์อยู่สองท่านในตอนนั้น

ภาษาอังกฤษคือความเก่งกาจของท่าน ...ซึ่งก็กลายเป็นความแปลกประหลาดของครูและนักเรียนทุกคน แม้กระทั่งท่านอาจารย์เขวง ผู้เป็นศิษย์เก่าโรงเรียนสวนกุหลาบฯ ซึ่งสมัยที่ท่านเรียนมีครูภาษาอังกฤษเป็นฝรั่ง ท่านถึงกับพูดให้นักเรียนฟังในตอนเคารพธงชาติ-ร้องเพลงชาติ... (กระบวนการทำลาวให้เป็นไทย-ทำท้องถิ่นให้เป็นภาคกลาง และทำรัฐไทยให้เป็นรัฐชาติทันสมัย) ท่านพูดว่า ต่อไปนี้พวกเธอจะพูด “and” ว่า “แอน” ไม่ได้แล้วนะ ต้องพูดว่า “แอนเดอะ”!

แล้วก็จริงอย่างนั้น พอท่านอาจารย์สวาทเข้าสอน นักเรียนทุกคนจะต้องลุกขึ้นยืนพร้อมกับพูดว่า “ก๊ึดมอนิ่ง ทิดเช่อ” อาจารย์ท่านก็จะสอนให้พูดใหม่กันหลายครั้งหลายหนว่าต้องพูดว่า “good morning” ที่ต้องออกเสียงว่า “กิด มอ์หนึ่ง” หรือไม่กี่ “good afternoon” ที่ต้องออกเสียงว่า “กิด อาฟเทอร์นูน” ...นี่เป็นเพียงตัวอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ว่าด้วยภาษาอังกฤษเท่านั้น ที่จริงแล้วท่านสอนวิชาอื่น ๆ ที่สำคัญอีกหลายวิชา เสียดยว่าผมไม่ได้อยู่เรียนถึงชั้นมัธยมปลายเต็ม ๆ กับท่าน (สมัยนั้นมี ม.4-5 และ 6) ผมย้ายเข้าไปเรียนสวนกุหลาบฯ หลังจบชั้น ม.4 .....เชื่อหรือไม่ว่าท่านสอนแม้กระทั่งวิชาลูกเสือ!

ปกติแล้วในโรงเรียนที่ท่านไปสอนในตอนนั้น วิชาลูกเสือมักไม่มีการสอนอะไร ปล่อยให้ “ลูกเสือ” เล่นกันตามอัธยาศัย ยกเว้นฤดูหญ้าเจ้าชู้ออกดอก ลูกเสือทั้งหลายก็ต้องทำตัวให้เป็นประโยชน์ด้วยการตั้งแถวหน้ากระดานถอนหญ้าเจ้าชู้ หญ้าชนิดนี้คนสมัยใหม่ไม่รู้จักแล้ว เพราะความ “เจ้าชู้” ของมันถูกปราบโดยหญ้านวลน้อยและหญ้าม้าเลเซี่ยซึ่งเข้ามาแทนที่ในนามของสนามทันสมัย.....อนึ่ง ผมบอกได้ว่าเป็นลูกเสือและแต่งเครื่องแบบที่หัวเข็มขัดเขียนว่า “เสียชีพอย่าเสียสัตย์” พร้อมกับเข้าพิธีปฏิญาณตนปีละครั้ง นั้นไม่ค่อยจะได้ผลสักเท่าใดในการสร้างสังคมสมัยใหม่ที่โปร่งใสและเป็นธรรม ไม่อย่างนั้นแล้วทุกวันนี้เราจะมีข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พ่อค้า และนักการเมือง (ส่วนใหญ่เป็นชาย) .....อดีตลูกเสือที่ไม่ซื่อสัตย์อยู่เต็มบ้านเต็มเมืองได้อย่างไร? .....ยิ่งไปกว่านั้นผมยังไม่เคยได้ยินใครสร้างเครือข่ายทางการเมืองและการค้าบนการอ้างว่าเป็น “ลูกเสือรุ่นเดียวกัน” เลย.....เห็นมีแต่ถามกันว่าเตรียมทหารรุ่นเท่าไร จปร.สามพราน และวปอ.รุ่นไหน?

กลับมาที่ท่านอาจารย์สวาท ท่านสอนวิชาลูกเสืออย่างไร ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่เคยเป็นลูกเสือ คำตอบคือ ท่านสอนให้ทำกิจกรรมร่วมกันแทนที่จะวิ่งไปวิ่งมา กิจกรรมที่ว่าเช่น ร้องเพลงภาษาอังกฤษ (แน่นอน) เท่าที่ผมพอจะจำได้ เช่น เพลงมีเนื้อว่า “Row, row, your boat.....” ดูเหมือนว่าเพลงนี้คงเป็นเพลงภาษาอังกฤษเพลงแรกที่ร้องกันได้กระท่อนกระถ่นในชีวิตของผม และเพื่อน ๆ สมัยนั้น .....นี่คือส่วนหนึ่งของ “ความทันสมัย” เท่าที่ผมจำได้ว่ามันมาก่อน Elvis Presley และ The Beatles หลายปีทีเดียวว่ากันถึงสิ่งที่เรียกว่าความทันสมัย ที่จริงแล้วคนไทยส่วนใหญ่ ถ้าใช้คำ ๆ นี้ก็ใช้อย่างหลวม ๆ เช่น ในการพูดการเขียนว่า “ประเทศเราทันสมัยไม่เบา โทรศัพท์มือถือถือถือนเมือง” ..... “คู่มือหญิงคนนั้นซิ.....แต่งตัวทันสมัยจริง ๆ” เป็นต้น แต่ในทางวิชาการสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์แล้ว คำว่า “ทันสมัย” มีความหมายและนัยที่สลับซับซ้อนเอา มาก ๆ ยากที่จะสรุปสั้น ๆ ข้อเท็จจริงที่ว่าคนไทยส่วนใหญ่ในปัจจุบันมีชีวิตและการรับรู้อยู่ในสังคมทันสมัยแทบทุกกลมหายใจเข้าออกก็แทบจะไม่ช่วยให้เรา “เข้าใจ” สิ่งที่เราเรียกว่า “ความทันสมัย” หรือในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “modernity”

ถ้าจำเป็นจะต้องสรุปย่อ “ความทันสมัย” ก็อาจบอกได้เพียงว่า “ความทันสมัย” มีรากเหง้าที่มาจากยุโรปคริสตศตวรรษที่สิบเจ็ด โดยมีนัยบางประการหมายถึง ความมีเหตุผลมีผลทางวิทยาศาสตร์ (scientific rationality) ความก้าวหน้า (progress) เสรีภาพของปัจเจกบุคคล (freedom of the individual) กับสถาบันการเมืองต่าง ๆ ของรัฐชาติสมัยใหม่ที่ไม่ใช่รัฐตามแบบจารีตประเพณีที่ผูกติดอยู่กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ กับทั้งต้องมีระบบเศรษฐกิจแบบเสรีที่มีเหตุผล เนื่องจากมีตลาดเป็นตัวควบคุม บางที่เราเรียกกันว่า “ระบบทุนนิยม” ที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด “ความทันสมัย” ทำให้เกิดสภาวะทางความคิดหรือระบบคิดและความผูกมัดกับ “สิ่งใหม่” ทำให้คนเรามองไปสู่อนาคตแทนที่จะหวนหาถึงอดีตที่ถูกให้ภาพว่าดั่งงามไร้ที่ติ

จังหวัดนครพนมที่เป็นฉากของเรื่องนี้เข้าสู่กระบวนการปรับเปลี่ยนสู่ความทันสมัยมาหลายปีก่อนหน้าที่ท่านอาจารย์สวาทจะย้ายไปเป็น “ครู” ผู้คนจำนวนหนึ่งใช้บริการการแพทย์และสาธารณสุขแบบทันสมัยในโรงพยาบาล โดยเฉพาะคนในเมืองและนักเรียนเริ่มรู้จักปลูกฝั กิจยา และกินยาฆ่าพยาธิ ถ้าเป็นฝั .....แต่ “กอเอี๊ยะ” ก็ยังใช้กันอยู่ หนังสือยาส่วนใหญ่ยังขายยาไทยประเภท ยาหอม ยานัตถ์ (คนรุ่นใหม่อาจไม่รู้จักแล้ว) แต่ก็นำหนังสือฝรั่งตัวแทนของความทันสมัยและความเป็นตะวันตกไปฉายให้ดูเพื่อล่อให้คนซื้อยา คนไทยตามบ้านนอกชายขอบห่างไกลจึงได้สัมผัสกับความเจริญ ความก้าวหน้า ความทันสมัยผ่านหนังสือขาย แต่แน่นอนความเชื่อเรื่องผีและเวทย์มนต์ คาถา การเป่า เสก รักษาความป่วยไข้ก็ดำเนินอยู่ควบคู่กันไป

กลับไปที่ท่านอาจารย์สวาทอีกที เมื่อท่านเดินทางไปเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนประจำจังหวัดชาย “ปิยะมหาราชาลัย” ในยุคนั้นท่านไม่เพียงแต่นำวิชาความรู้ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษที่เป็น ภาษาอังกฤษไปสอนเท่านั้น ตัวท่านเองก็เป็นภาพตัวแทนของความทันสมัยและเป็นไทยอย่างเป็น รูปธรรม ผมจำได้ว่าท่านแต่งกาย “พิเศษ” กว่าครูผู้หญิงคนอื่น ๆ กระโปรง “นิวลุค” ครึ่งแข้งสีน้ำเงิน เสื้อเชิ้ตขาว (ขาวจริง ๆ) ลงแป้งรีดเรียบกริบ ต่างกับ “เสื้อฟอร์ม” ที่เราใส่อย่างน้อยสองวัน จึงซักนักเรียนบางคนมีเสื้อตัวเดียว กางเกงก็ตัวเดียว ..... อาจารย์ท่านคาดเชิดขัดหนังขาว รองเท้าดำ บ้างขาวบ้าง สั้นสูง แต่ท่านเดินได้ว่องไว กระฉับกระเฉง แสดงถึงความคุ้นเคยกับ “รองเท้า” ในขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ รวมทั้งนักเรียนที่ท่านสอนนั้น หลายคนถอดรองเท้าวิ่งเข้าโรงเรียน แล้วเดิน “ดินเปล่า” มาและกลับเพราะกลัวรองเท้าเก่าเร็ว ทำกันมากในฤดูฝน..... วันไหนแดดดีเรา เห็นท่านอาจารย์สวาทสวมแว่นกันแดดกรอบสีขาว.....กรอบสีขาวลองนี่ภาพดู! แต่ผมจำได้ว่าแว่น กันแดดขอบขาวเข้ากันได้ดีมากกับ “ผมบ๊อบ” ของท่านที่ เป็นทรงสวยงามเพราะท่านนั่งรถยนต์มา สอน มีกระเป๋าถือคล้องแขนมาพร้อมกับกระติกน้ำ ตะกร้าอาหารกลางวันของท่านและลูกชายตัว เล็ก ผมหยิกของหน้าตาและแต่งตัวน่ารักสะอาดสะอ้าน แน่นนอนลูกชายของท่านคือ “น้องหนู” หรือคุณสิทธิสมพงษ์ รัตนวราห ตอนนั้น “น้อง” คือ คุณพงษ์สวาทยังไม่เกิด ครอบครัวของท่านคือ ภาพตัวแทนของ “ความทันสมัย” จริง ๆ สามียของท่านที่ผมถูกสอนให้เรียกท่านว่า “คุณอาสาสมพงษ์” นั้นท่านเป็นผู้จัดการไร่ยาสูบเป็นรัฐวิสาหกิจ ซึ่งมีกิจการใหญ่โตมากในจังหวัดนครพนม ที่เป็น แหล่งปลูกและผลิต (บ่ม) ใบยาใหญ่แห่งหนึ่งในเมืองไทย ท่านเล่นเทนนิสเก่งมากลูกสองคนของ ท่านสืบทอดความเก่งนี้ด้วย .....และนี่ก็คือ “ความทันสมัย” อีกเช่นกัน

ก่อน พ.ศ.2500 ไม่กี่ปีทางฝั่งประเทศลาวขบวนการกู้ชาติเข้มแข็งมากขึ้นและเริ่มต่อสู้ทำ ทายฝรั่งเศส เป้าหมายคือการปลดแอกและทำการปฏิวัติสังคมนิยม ฝ่ายรัฐลาวที่มีฝรั่งเศสหนุนหลัง ทำท่าจะไปไม่รอดเกิดแตกกันเป็นก๊กเป็นเหล่า ที่จังหวัดนครพนมเองก็มีการเคลื่อนไหวของพรรค คอมมิวนิสต์ไทยชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะที่แถบอำเภอนาแกและบริเวณใกล้เคียง ทหารอเมริกันเริ่ม เข้ามาปฏิบัติการ โดยเฉพาะด้านการข่าว หน่วยงาน USIS ขยายงานไปถึงนครพนม ฯลฯ .....สิ่ง

ต่าง ๆ เหล่านี้แท้จริงแล้วคือ ประจักษ์พยานของความล้มเหลวของ “การพัฒนา” ซึ่งในความหมายหนึ่งคือ “การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย” หรือ “modernization” ซึ่งเป็นทฤษฎีการพัฒนาที่มีลักษณะเป็นสูตรสำเร็จและเหมารวม แต่สัญญาว่าจะนำเราไปสู่เป้าหมาย อย่างไรก็ตาม กล่าวกันว่าในวงวิชาการของโลกตะวันตกนั้น ทฤษฎีความทันสมัยที่ถูกคิดขึ้นมาเพื่อดำเนินทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงสังคมแนวทศวรรษมาร์กซิสต์ ทฤษฎีความทันสมัยนี้บางคนเชื่อว่า “ตาย” ไปตั้งแต่ประมาณกลางทศวรรษที่ 1960 ช่วงระหว่างกรณีประธานาธิบดีเคนเนดีถูกลอบสังหารและปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า “summer of love” ที่นครซานฟรานซิสโก ปี ค.ศ.1967 ส่วนทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงสังคมแนวทศวรรษมาร์กซิสต์ก็ดูเหมือนจะตายไปแล้วเมื่อเกิดการล่มสลายของสหภาพโซเวียตสองทศวรรษต่อมาคือ เมื่อคริสต์ทศวรรษ 1980 เศษ ๆ แต่ปัญหาที่สองทฤษฎีตอบไม่ได้หลายปัญหา โดยเฉพาะคำถามของฝ่ายมาร์กซิสต์ เช่น ปัญหาความไม่เป็นธรรม ความเหลื่อมล้ำค่าสูงและการเอาเปรียบทางชนชั้น ปัญหาความยากจน ปัญหาการรวบอำนาจของทุนและรัฐที่น้อยถูล และอื่น ๆ ก็ยังหาทางแก้ไขไม่ได้ เมืองไทยของเราก็เป็นเช่นนั้น .....สังคมที่ดั่งมที่วาดหวังไว้ก็ยังไม่ปรากฏสักที ..... หรือว่าการจะได้มา หรือสิ่งที่จะได้มาเป็นเพียงกระบวนการที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนไปเรื่อย ๆ ไม่หยุดนิ่ง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ ไม่มีสถานะที่กล่าวได้ว่า “ถึงแล้ว” “ได้แล้ว” “สมบูรณ์แล้ว” .....ความทันสมัยจึงเป็นเพียงจินตนาการที่บดบังตั้งแต่ขั้นสมมุติฐาน? เช่น “มนุษย์มีเหตุมีผล” คือเป็น “rational beings” นั่นเป็นการที่กักโดยไม่ตั้งคำถามว่ามนุษย์ทุกคนเหมือนกัน หรือต่างกันหรือไม่ ..... ความมีเหตุผลคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร เหตุผลมีที่ซูด.....เป็นต้น

เรื่องราวที่ผมเล่ามาปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการก้าวสู่ความทันสมัยของสังคมไทยนั้นมีเราทุกคนเป็นทั้งผู้เขียนบท ผู้แสดงและผู้ชมที่อาจร้องไห้และหัวเราะคละเคล้ากันไปตามสถานการณ์ แต่เราจะมึบตบามากน้อยแตกต่างกันและได้รับผลกระทบมากน้อยอย่างไร แค่ไหน..... ย่อมไม่เหมือนกัน! .....ส่วนใหญ่แล้วเราเป็นผู้ชมที่ต้องร้องไห้..... ส่วนตัวผมเองแล้ว ผมเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาได้แม้จะเล็กน้อยเทียบไม่ได้กับคุณูปการของท่านอาจารย์ คุณหญิงสวาท รัตนวราห .....ท่านเป็น “ครู” ของผู้คนหลายหมื่น หลายแสนคน ผมเป็นเพียงศิษย์คนหนึ่งในจำนวนนั้น ท่านเป็นรูปธรรมของผู้หญิงทันสมัย ที่ทำอะไรได้ดีกว่า แต่แน่นอน..... ไม่ได้ดีกว่าบรรดาผู้ชายที่สังคมไทยยกย่องกันว่า “เก่ง - ดี”

ผมไม่มีโอกาสได้พบท่านหลังจากที่ผมย้ายไปเรียนที่สวนกุหลาบฯ เมื่อปี พ.ศ.2499 .....วิชาอื่น ๆ ผมเรียนสู่นักเรียนกรุงเทพฯ ไม่ได้ แต่ภาษาอังกฤษของผมเมื่อเทียบกับเพื่อน ๆ ถือว่าใช้ได้เลยทีเดียว .....ผมมาสอนที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เมื่อ 1 ตุลาคม พ.ศ.2516 ก่อนเหตุการณ์ “สิบสี่ตุลาฯ” เพียงสองอาทิตย์ .....นี่คือบางส่วนของจุดเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยที่สำคัญ ..... ผมมีโอกาสดำเนินการระวาท่านเพียงสองครั้ง

ข้อเขียนนี้หากมีใครคิดว่ามีประโยชน์อยู่บ้าง ก็ขอให้ถือว่าเป็นการบูชา “ครู” ของผมและ “ครู” ของท่าน.....ที่ผมเชื่อว่าลูกศิษย์ทุกคนของท่านสามารถเคารพท่านได้ทั้งกาย วาจา และใจ